

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદની ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતમાં

કીમીનલ મિસ. એપ્લીકેશન (ફોર ક્વોર્શીંગ એન્ડ સેટ અસાઈડ
એફ.આઈ.આર./ઓર્ડર) નં.૩૦૩૮૬ ઓફ ૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	હા
૨	પત્રકારને રીફર કરવામાં આવશે કે નહીં?	હા
૩	શું માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની ખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના

=====

પ્રધુમન ઉદય મેહતા અને ૧..... અરજદાર (ઓ)

વિરુદ્ધ

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇનવેસ્ટીગેશન અને ૧..... પ્રતિવાદી (ઓ)

=====

ઉપસ્થીતી:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧-૨ તરફે એડવોકેટ શ્રી જે.આર. દવે.

અરજદાર(ઓ) નં. ૧-૨ તરફે એડવોકેટ શ્રી વિશાલ જે. દવે.

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે એ.પી.પી. સુશ્રી નિશા ઠાકોર.

=====

કોરમ:માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ:૧૯/૧૨/૨૦૧૬

મૌખિક ચુકાદો

૧. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, મૂળ આરોપીઓ નં.૧ અને ૪ એવા અરજદારોએ સી.બી.આઇ. સ્પેશિયલ કેસ નં.૨૨/૨૦૧૫માં આંક ૧૫૫ નીચે અમદાવાદની સ્પેશિયલ જજ, સી.બી.આઇ., કોર્ટ નં.૨ દ્વારા તા.૨૦ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૬ના રોજ પસાર કરાયેલા હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતાને પડકારી છે.

૨. આ અરજીને જન્મ આપતી હકીકતોનો સંક્ષેપ નીચે મુજબ છે:

૨.૧ રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું જણાય છે કે પંજાબ નેશનલ બેંક, શાખા કચેરી, સંજીવની રોડ, અમદાવાદના ‘મેનેજર’ શ્રી ભરત એ. પરમારે બેંકને છેતરવા બદલ શ્રી પ્રધુમાન યુ. મહેતા અને અન્ય વિરુદ્ધ સી.બી.આઈ. સમક્ષ તા.૬ જૂન, ૨૦૧૪ના રોજ લેખિત ફરિયાદ દાખલ કરી હતી. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નીચે મુજબ છે:

“તા.૦૬/૦૬/૨૦૧૪ની શ્રી ભરત એ. પરમાર, મેનેજર, પંજાબ નેશનલ બેંક, શાખા કચેરી સંજીવની રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭ તરફથી પ્રાપ્ત થયેલી લેખિત ફરિયાદ, જેમાં શ્રી પ્રધુમાન યુ. મહેતા, શ્રી ઉદયભાઈ મહેતાના પુત્ર, શ્રી હેમંતગિરી અપાર્ણીની પુત્ર શ્રી કલ્પેશ અને શ્રી નટવરલાલ ત્રિવેદીના પુત્ર શ્રી વિપુલ દ્વારા એકબીજાની સાથે કાવતરું કરીને વાહન લોન મેળવવા માટે બેંકને છેતરવા અંગે છે, તે નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે.

તા.૦૬.૦૬.૨૦૧૪

પોલીસ અધિક્ષકશ્રી,

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન,

આર્થિક ગુના શાખા,

ચોથો માળ, યુનિવર્સલ ઇન્સ્યોરન્સ બિલ્ડિંગ,

સર પી.એમ. રોડ, ફોર્ટ, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૧.

વિષય: પંજાબ નેશનલ બેંક કચેરી સંજીવની રોડ, અમદાવાદમાંથી બનાવટી દસ્તાવેજોના આધારે વાહન લોન મેળવવા બદલ શ્રી પ્રધુમાન યુ. મહેતા અને અન્ય વિરુદ્ધ ફરિયાદ.

માનનીય સાહેબ,

હું, ભરત એ. પરમાર, મેનેજર, પંજાબ નેશનલ બેંક, શાખા કચેરી સંજીવની રોડ, અમદાવાદ, ઉપરોક્ત વિષય પર ફરિયાદ નોંધાવવા માટે અધિકૃત હોવાથી આથી આ ફરિયાદ નોંધાવું છું.

આપને જણાવવાનું છે કે શ્રી પ્રધુમાન યુ. મહેતા, શ્રી ઉદયભાઈ મહેતાના પુત્ર, રહે. ૧૨૮/૧, સિલ્વર અલકનંદા બંગલોઝ, ડેન્ટલ કોલેજ નજીક, ગામ-મણિપુર, તાલુકો-સાણંદ, અમદાવાદ, તા.૦૫.૧૨.૨૦૧૧થી તા.૧૬.૦૭.૨૦૧૩ દરમિયાન સમયાંતરે ઉપરોક્ત શાખા કચેરીમાં એનેક્સર એ સાથે જોડાયેલી વિગતો મુજબ વિવિધ ઋણાલેનારાઓ સાથે વાહન લોન માટે સંબંધિત દસ્તાવેજો તથા વિવિધ ડીલરોના ક્વોટેશનો સાથે આવ્યા અને ઉપરોક્ત શાખામાં ઋણાલેનારાઓના નામે બચત બેંક ખાતાઓ ખોલાવ્યાં.

લોનની કાર્યવાહી કરવામાં આવી અને ઋણલેનારાઓના સંબંધિત લોન ખાતાઓમાં શાખા મેનેજર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી અને મંજૂર થયેલી રકમ વાહન ડીલરોની તરફેણમાં ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટ દ્વારા ચૂકવવામાં આવી. શ્રી મહેતાની વિનંતી પર ડીલરોને સોંપવા માટે સદર ડ્રાફ્ટ તેમને સોંપવામાં આવ્યા.

સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૩ દરમિયાન શાખાની વાર્ષિક આંતરિક તપાસ વખતે આંતરિક નિરીક્ષકને જામીનગીરી/લોનના દસ્તાવેજોમાં કેટલીક વિસંગતતાઓ મળી આવી. વધુ તપાસ કરતાં એવું જાણવા મળ્યું કે જે વાહનો માટે લોન ચૂકવવામાં આવી હતી તેમના વીમા કવર અને રજિસ્ટ્રેશન સર્ટિફિકેટ બનાવટી છે, જેની પુષ્ટિ વીમા કંપનીઓ, એટલે કે ફ્યુચર જનરાલી દ્વારા તા.૧૧.૧૦.૨૦૧૩ના પત્રથી અને એસ.બી.આઈ. જનરલ ઇન્સ્યોરન્સ દ્વારા તા.૨૭.૦૮.૨૦૧૩ના પત્રથી કરવામાં આવી હતી. બેંકના આંતરિક નિરીક્ષક દ્વારા વધુ તપાસ કરતાં એ પણ જાણવા મળ્યું કે શ્રી મહેતા અને તેમના સાથીદારોએ સદર વાહન લોન ખાતાઓમાં લોન મેળવવા માટે બેંક સમક્ષ બનાવટી આવકવેરા રિટર્ન રજૂ કર્યા હતા. વધુમાં એવું પણ જાણવા મળ્યું કે શ્રી મહેતાએ પોતે પોતાના હસ્તાક્ષરે લોન અરજીઓ અને ગેરંટી કરારો દાખલ કર્યા હતા. એનેક્ષર એમાં વિગતો મુજબ જેમને ચૂકવણી કરવામાં આવી હતી તે ડીલરો અસ્તિત્વમાં ન હોવાનું જણાયું અને બેંકના રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ તેમના ક્વોટેશનો અને ઇન્વોઇસો બનાવટી હતા. વધુમાં જાણવામાં આવ્યું છે કે શ્રી મહેતાએ શ્રી હેમંતગિરી અપાર્ણીથીના પુત્ર શ્રી કલ્પેશ, રહે. ૫૧, પ્રથમ વાટિકા, બોપલ ધુમા રોડ, અમદાવાદ તથા શ્રી

નટવરલાલ ત્રિવેદીના પુત્ર શ્રી વિપુલ, રહે. ૩૫, અવિષ્કાર ટેનામેન્ટ્સ, ગૌરીનગર ગેટ-૨ સામે, ઘાટલોડિયા, અમદાવાદ સાથે મળીને બનાવટી કેવાયસી દસ્તાવેજોના આધારે એક્સિસ બેંક તથા અન્ય બેંકોમાં ડીલરોના નામે બનાવટી ખાતાઓ ખોલાવ્યાં અને દરેક વાહન લોન ખાતામાં લોનની રકમનો ઉપયોગ કરી તેનો ગેરવહીવટ કર્યો અને આ રીતે બનાવટી દસ્તાવેજોની મદદથી પંજાબ નેશનલ બેંકને રૂ.૩૪૫.૩૫ લાખની રકમ સુધી છેતરવામાં આવી.

આથી શ્રી પ્રધુમાન મહેતા, શ્રી ઉદયભાઈ મહેતાના પુત્ર, રહે. ૧૨૮/૧, સિલ્વર અલકનંદા બંગલોઝ, ડેન્ટલ કોલેજ નજીક, ગામ-મણિપુર, તાલુકો-સાણંદ, અમદાવાદ, શ્રી હેમંતગિરી અપર્ણાથીના પુત્ર શ્રી કલ્પેશ, રહે. ૫૧, પ્રથમ વાટિકા, બોપલ ધુમા રોડ, અમદાવાદ અને શ્રી નટવરલાલ ત્રિવેદીના પુત્ર શ્રી વિપુલ, રહે. ૩૫, અવિષ્કાર ટેનામેન્ટ્સ, ગૌરીનગર ગેટ-૨ સામે, ઘાટલોડિયા, અમદાવાદ વિરુદ્ધ ફોજદારી કેસ નોંધવાની વિનંતી સાથે ફરિયાદ નોંધાવવામાં આવે છે. તેથી ગુનાઓની તપાસ કરવામાં આવે અને આરોપીઓ સામે ફરિયાદ ચલાવીને કાયદા મુજબ કાર્યવાહી કરવામાં આવે તેવી વિનંતી છે.

હસ્તાક્ષર/-

(ભરત એ. પરમાર)

મેનેજર.

પંજાબ નેશનલ બેંક

સંજીવની રોડ શાખા, અમદાવાદ."

૩. સી.બી.આઈ.એ તપાસ પૂર્ણ થયા બાદ હાલના બે અરજદારો સહિત બાસઠ વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ભારતીય પીનલ કોડની કલમો ૪૨૦, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧ અને ૧૨૦-બી હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ બદલ આરોપનામુંશીટ દાખલ કરી હતી.

૪. આરોપનામુંશીટ સ્પેશિયલ જજ, સી.બી.આઈ.ની અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી. આરોપનામુંશીટ દાખલ થતાં સી.બી.આઈ. સ્પેશિયલ કેસ નં.૨૨/૨૦૧૫ નોંધાયો.

૫. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું જણાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે અત્યાર સુધીમાં ત્રેપન આરોપીઓ સામે આરોપનામું ઘડી દીધો છે. જોકે, કોઈ ને કોઈ કારણસર હાલના બે અરજદારો સામે આ તબક્કા સુધી આરોપનામું ઘડી શકાયો નથી.

૬. હાલના અરજદારોએ સ્પેશિયલ જજની અદાલતમાં આંક ૧૫૫ દાખલ કરીને અરજ કરી હતી કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ની કલમ ૨૨૬ હેઠળ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરને કેસ રજૂ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવે અને ત્યારબાદ ફરિયાદપક્ષમાંથી અરજદારોને મુક્ત કરવા અંગે તેમની દલીલો સાંભળવામાં આવે.

૭. સ્પેશિયલ જજે આંક ૧૫૫ પર નિર્ણય કર્યો અને તા.૨૦ ઓક્ટોબર,

૨૦૧૬ના હુકમથી તેને નામંજૂર કરી.

૮. તેનાથી અસંતુષ્ટ થઈ હાલના અરજદારો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ અરજી સાથે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યા છે અને આ અદાલતના દેખરેખી અધિકારક્ષેત્રનો આશરો લીધો છે.

૯. અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ શ્રી દવે રજૂ કર્યું કે વાદગ્રસ્ત હુકમ પસાર કરવામાં સ્પેશિયલ કોર્ટ ગંભીર ભૂલ કરી છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે ફરિયાદપક્ષનો કેસ રજૂ કરવો પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર માટે ફરજિયાત છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિદ્વાન વકીલની દલીલ એ છે કે પ્રોસિક્યુટર પર આરોપી સામે લાવવામાં આવેલા આરોપનામુંનું વર્ણન કરીને પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની ફરજ છે અને આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે તે કયા પુરાવા પર આધાર રાખવાનો છે તે અંગે અદાલત સમક્ષ જણાવવાની અથવા અદાલતને યોગ્ય ખ્યાલ આપવાની પણ તેની ફરજ છે.

૧૦. શ્રી દવે અનુસાર, સંબંધિત અદાલત સમક્ષ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર પોતાનો કેસ રજૂ કરે ત્યાર બાદ જ હાલના અરજદારો ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળ મુક્તિ માટેની અરજી કરી શકશે.

૧૧. શ્રી દવે રજૂ કરે છે કે તેમના દ્વારા એટલે કે તેમના ગ્રાહકો તરફથી દાખલ કરાયેલી આંક ૧૫૫ માત્ર ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ હેઠળની અરજી

નહોતી, પરંતુ તેને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળની, એટલે કે હાલના અરજદારોને ફરિયાદપક્ષની કાર્યવાહીમાંથી મુક્ત કરવાની અરજી તરીકે પણ ગણવી જોઈતી હતી.

૧૨. ઉપરોક્ત સંજોગોમાં, શ્રી દવે અરજ કરે છે કે આ અરજીમાં ગુણ હોવાથી તે મંજૂર કરવામાં આવે અને વાદગ્રસ્ત હુકમ રદ કરવામાં આવે. તેઓ અરજ કરે છે કે આંક ૧૫૫ મંજૂર કરવામાં આવે અને ટ્રાયલ કોર્ટને યોગ્ય દિશાઓ આપવામાં આવે.

૧૩. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીનો વિચાર કર્યા બાદ, મારા વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું સ્પેશિયલ જજે વાદગ્રસ્ત હુકમ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી છે.

૧૪. શ્રી દવેની રજૂઆતો એકબીજા સાથે તદ્દન વિરોધાભાસી છે. એવું જણાય છે કે અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ શ્રી દવે પોતાની રજૂઆત અંગે નિશ્ચિત નથી. તેમની પ્રથમ રજૂઆત કે પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ હેઠળ પોતાનો કેસ રજૂ કર્યો નથી એટલે તેમના ગ્રાહકો ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળ મુક્તિ માટેની અરજી કરી શકતા નથી, તે સીધી જ નામંજૂર થવા યોગ્ય છે.

૧૫. કલમ ૨૨૬ જૂની કલમ ૨૮૬ની પેટા-કલમ (૧)ને અનુરૂપ છે અને જ્યુરી

નાબૂદ થવાને કારણે ભાષાકીય ફેરફારો સાથે છે. ૧૮૯૮ના કોડની કલમ ૨૮૬ નીચે મુજબ છે:

“૨૮૬. (૧) જ્યુરી દ્વારા ચલાવવામાં આવતા કેસમાં, જ્યારે જ્યુરીના સભ્યો પસંદ કરવામાં આવ્યા હોય અથવા અન્ય કોઈ કેસમાં જ્યારે જજ કેસ સાંભળવા માટે તૈયાર હોય ત્યારે પ્રોસિક્યુટર ભારતીય પીનલ કોડ અથવા અન્ય કાયદામાંથી આરોપ મૂકવામાં આવેલા ગુનાનું વર્ણન વાંચીને પોતાનો કેસ રજૂ કરશે અને આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે તે કયા પુરાવા દ્વારા આશા રાખે છે તે ટૂંકમાં જણાવશે.

(૨) ત્યારબાદ પ્રોસિક્યુટર પોતાના સાક્ષીઓની તપાસ કરશે.”

૧૬. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ ફરિયાદપક્ષને કેસ અંગે પ્રથમ છાપ ઊભી કરવાની તક આપે છે, જેને દૂર કરવી મુશ્કેલ બની શકે છે. કલમ ૨૨૬ હેઠળ પોતાના અધિકારનો આગ્રહ ન રાખવાથી ફરિયાદપક્ષ પોતાનું જ નુકસાન કરશે. જો આરોપી એવી દલીલ કરવા માગે કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬નું પાલન ન થવાથી તેના વિરુદ્ધનો કેસ સમજાવવામાં આવ્યો નથી, તો તેનો જવાબ એ રહેશે કે કેસમાં ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૭૩(૨)નો અહેવાલ તેનો યોગ્ય ખ્યાલ આપશે અને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭નો તબક્કો પાર કર્યા પછી કલમ ૨૨૮ હેઠળ આરોપનામું ઘડવાનો તબક્કો આવે છે, અને તે તબક્કો ફરિયાદપક્ષ તથા આરોપી બંનેને પોતાની હરીફ દલીલો

રજૂ કરવાની યોગ્ય તક આપે છે.

૧૭. શ્રી દવેની બીજી રજૂઆત સંપૂર્ણપણે ઊંધીછતી છે. શ્રી દવે રજૂ કરે છે કે આંક ૧૫૫ને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળની અરજી પણ ગણવી જોઈતી હતી અને અદાલતે તે મુજબ બાબત પર વિચાર કરવો જોઈએ.

૧૮. એવું જણાય છે કે આંક ૧૫૫માં ઉઠાવવામાં આવેલ મુખ્ય કારણ એ છે કે હાલના અરજદારો સરકારી કર્મચારીઓ નથી અને તેથી ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે તેમની સામે ફરિયાદ ચલાવી શકાય નહીં. અરજદારો અનુસાર, તેમને સ્પેશિયલ કોર્ટ, સી.બી.આઈ.માં ચલાવવામાં આવવા ન જોઈએ, કારણ કે અંતે જો તેઓ દોષિત ઠરે તો તેઓને સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવાનો અધિકાર ગુમાવવો પડશે.

૧૯. ટૂંકમાં, એવું જણાય છે કે કોઈ ને કોઈ કારણસર અરજદારો કાર્યવાહી વિલંબિત કરવા માગે છે. કોઈ ને કોઈ રીતે તેઓ ટ્રાયલ કોર્ટને પોતાના વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડવા દેતા નથી.

૨૦. સ્પેશિયલ જજે એ આધાર પર કાર્યવાહી કરી કે અરજી ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ તેમજ કલમ ૨૨૭ બંનેનો આશરો લેતી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સ્પેશિયલ જજે આંક ૧૫૫ને ‘મુક્તિ અરજી’ તરીકે ગણાવી અને તેને નામંજૂર કરી.

૨૧. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ નીચે મુજબ છે:

“૨૨૬. ફરિયાદપક્ષ માટે કેસ રજૂ કરવો

જ્યારે આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર થાય અથવા કલમ ૨૦૮ હેઠળ કેસ કમિટમેન્ટ કરવામાં આવ્યા બાદ અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવે ત્યારે પ્રોસિક્યુટર આરોપી સામે લાવવામાં આવેલા આરોપનામુંનું વર્ણન કરીને પોતાનો કેસ રજૂ કરશે અને આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે તે કયા પુરાવા રજૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ રાખે છે તે જણાવશે.”

૨૨. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ નીચે મુજબ છે:

“૨૨૭. મુક્તિ

કેસના રેકૉર્ડ અને તેની સાથે રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોનો વિચાર કર્યા બાદ અને આ બાબતમાં આરોપી તથા ફરિયાદપક્ષની રજૂઆતો સાંભળ્યા બાદ જો જજ એવું માને કે આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી આગળ ધપાવવા માટે પૂરતું કારણ નથી તો તે આરોપીને મુક્ત કરશે અને તે માટેના પોતાના કારણો નોંધશે.”

૨૩. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૮ નીચે મુજબ છે:

“૨૨૮. આરોપનામું ઘડવો

(૧) ઉપરોક્ત મુજબની વિચારણા અને સુનાવણી કર્યા પછી જો જજના મત મુજબ એવું માનવા માટે કારણ છે કે આરોપીએ એવો ગુનો કર્યો છે જે—

(એ) સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા વિશિષ્ટ રીતે ચલાવવા યોગ્ય નથી, તો તે આરોપી વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડી શકે છે અને હુકમ દ્વારા કેસની ટ્રાયલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા અન્ય કોઈ પ્રથમ વર્ગના જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટને સોંપી શકે છે અને આરોપીને ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા, જેમ બને તેમ, પ્રથમ વર્ગના જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ યોગ્ય ગણાય તેવી તારીખે હાજર થવા નિર્દેશ કરી શકે છે અને ત્યારબાદ એવો મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસ અહેવાલ પર દાખલ થયેલા વોરંટ કેસની ટ્રાયલ માટેની પ્રક્રિયા અનુસાર ગુનાની ટ્રાયલ ચલાવશે;

(બી) માત્ર અદાલત દ્વારા ચલાવવા યોગ્ય છે, તો તે આરોપી વિરુદ્ધ લેખિતમાં આરોપનામું ઘડશે.

(૨) જ્યાં જજ પેટા-કલમ (૧)ના ખંડ (બી) હેઠળ કોઈ આરોપનામું ઘડે

ત્યાં આરોપનામું આરોપીને વાંચી સંભળાવવામાં આવશે અને સમજાવવામાં આવશે અને આરોપીને પૂછવામાં આવશે કે શું તે મૂકવામાં આવેલા ગુનાનો દોષ સ્વીકારે છે કે ટ્રાયલ ચલાવવાનો દાવો કરે છે.”

૨૪. આરોપનામું ઘડવાનો હેતુ આરોપીને ટ્રાયલ દરમિયાન જે આક્ષેપનો સામનો કરવાનો છે તેની સ્પષ્ટ, અસ્પષ્ટતાવિહોણી અને ચોક્કસ પ્રકૃતિની જાણ કરાવવાનો છે. જુઓ: સર્વોચ્ચ અદાલતની ચાર ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચનો વી.સી. શુક્લા વિરુદ્ધ સ્ટેટ થ્રૂ સી.બી.આઇ.નો ચુકાદો, ૧૯૮૦ સપ્લિમેન્ટરી ૯૨ પૃષ્ઠ ૧૫૦.

૨૫. કેસ સેશન્સ કેસ હોય, વોરંટ કેસ હોય અથવા સમન્સ કેસ હોય, મુદ્દો એ છે કે આરોપનામું ઘડી શકાય તે પહેલાં પ્રથમદર્શી કેસ હોવો આવશ્યક છે. મૂળભૂત રીતે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩માં કલમોની ત્રણ જોડી છે. તે છે સેશન્સ ટ્રાયલ સંબંધિત કલમો ૨૨૭ અને ૨૨૮; વોરંટ કેસની ટ્રાયલ સંબંધિત કલમો ૨૩૯ અને ૨૪૦; અને સમન્સ કેસની ટ્રાયલના સંદર્ભમાં કલમો ૨૪૫(૧) અને (૨).

૨૬. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ સમય જતાં અંધકારમાં ધકેલાઈ ગઈ છે. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ની જોગવાઈ અંગે મારી સમજ એ છે કે અદાલત આરોપી સામે આરોપનામું ઘડવા આગળ વધે તે પહેલાં પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર પર ફરિયાદપક્ષના કેસ અંગે અદાલતને યોગ્ય ખ્યાલ આપવાની ફરજ

છે. કલમ ૨૨૬ના મહત્વને ઓછું ન આંકવું જોઈએ તેનું કારણ છે. હું એક ઉદાહરણ આપું. સમય જતાં મેં જોયું છે કે પોલીસ લૂંટ અથવા ડાકુઈતીના ગુનાના આરોપસર, જેમ બને તેમ, કોઈ વિચાર કર્યા વિના યાંત્રિક રીતે આરોપનામુંશીટો દાખલ કરે છે. એ જ રીતે મેં એવું પણ જોયું છે કે કોઈ વિચાર કર્યા વિના બનાવટી દસ્તાવેજના ગુના માટે આરોપનામુંશીટો દાખલ કરવામાં આવે છે, કારણ કે પોલીસની કાયદા અંગેની સમજ એવી છે કે દસ્તાવેજમાંની સામગ્રી ખોટી અથવા અસત્ય હોય તો પણ એવો દસ્તાવેજ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૬૪ના અર્થમાં ખોટો દસ્તાવેજ છે. આ બધું થાય છે છતાં શ્રી એમ.ડી. ઇબ્રાહિમ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ એસ.સી. (સપ્લિ.) ૩૪૭ : (૨૦૦૯) ૮ એસ.સી.સી. ૭૫૧ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કાયદાને અત્યંત સંક્ષિપ્ત અને વ્યાપક રીતે સમજાવ્યો છે. આજ તારીખે પણ ગૌણ અદાલતોના ન્યાયિક અધિકારીઓના મનમાં કાયદા અંગે ગંભીર ગેરસમજ છે કે આરોપનામું ઘડતી વખતે પોલીસ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આરોપનામુંશીટમાં કથિત ગુનો રચવા માટે જરૂરી ઘટકો સ્પષ્ટપણે દર્શાવવામાં આવ્યા છે કે નહીં તે અંગે વિચારણા કરવી તેમના માટે ખુલ્લું નથી. ગેરસમજ એવી છે કે આ કાર્ય માત્ર હાઈકોર્ટ જ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની આંતરિક સત્તાનો ઉપયોગ કરીને અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળના દેખરેખી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને કરી શકે છે.

૨૭. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, હું નિરંજનસિંહ કરમસિંહ પંજાબી વિરુદ્ધ જિતેન્દ્ર ભીમરાજ બિજ્જા અને અન્ય, [એ.આઇ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૧૯૬૨]ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના અવલોકનો ઉદ્ઘૃત કરી શકું છું, જે નીચે મુજબ છે:

“ઉપરોક્ત ચર્ચાથી એવું સારી રીતે સુસ્થાપિત થાય છે કે કલમો ૨૨૭ અને ૨૨૮ના તબક્કે અદાલતે રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી અને દસ્તાવેજોનું મૂલ્યાંકન એ જોવા માટે કરવું આવશ્યક છે કે તેમાંથી ઉપસી આવતી હકીકતોને તેમના ચહેરા પર સ્વીકારવામાં આવે તો કથિત ગુનો રચતા તમામ ઘટકોના અસ્તિત્વને દર્શાવે છે કે નહીં. આ મર્યાદિત હેતુ માટે અદાલત પુરાવાને છાંટી શકે છે, કારણ કે તે પ્રારંભિક તબક્કે પણ ફરિયાદપક્ષ જે કંઈ કહે તેને સંપૂર્ણ સત્ય તરીકે સ્વીકારી લે તેવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં, ભલે તે સામાન્ય બુદ્ધિ અથવા કેસની વ્યાપક સંભાવનાઓની વિરુદ્ધ હોય.”

૨૮. પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર પર અદાલત દ્વારા આરોપ અનુસાર આરોપનામું ઘડવામાં આવે તે જોવાની પણ ફરજ છે. પોલીસ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આરોપનામુંશીટમાં જે કંઈ જણાવવામાં આવ્યું છે તે પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરે સ્વીકારવું જરૂરી નથી. તે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરીને અદાલતને મદદ કરવાની ફરજ ધરાવે છે. આ તબક્કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની ભૂમિકા મહત્વની બને છે. ફરિયાદપક્ષનો કેસ રજૂ કરતી વખતે પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર હંમેશા અદાલતનું ધ્યાન

દોરી શકે છે કે પોલીસ દ્વારા લૂંટ અથવા ડાકુઈતીના ગુનાના આરોપસર આરોપનામુંશીટ દાખલ કરવામાં આવી હોવા છતાં એવો ગુનો રચવા માટેના જરૂરી ઘટકો સ્પષ્ટપણે દર્શાવવામાં આવ્યા નથી. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી અને આક્ષેપને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા દરેક પ્રકારના કેસમાં આરોપી માત્ર એટલા માટે જ મુક્ત થઈ શકે કે તેણે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળ અરજી કરીને ચોક્કસ ગુના માટે આરોપનામું ઘડવાનો કોઈ કેસ બનતો નથી એવું દર્શાવ્યું હોય તે જરૂરી નથી.

૨૯. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬મા સમજાવેલી ફરિયાદપક્ષનો કેસ રજૂ કરવાની પ્રથા હવે કોઈ પણ અદાલતમાં ચાલી રહી નથી. મારો અનુભવ એવો છે કે આરોપનામુંશીટ દાખલ થયા બાદ અને કેસ સેશન્સ કોર્ટને કમિટ થયા પછી પ્રક્રિયામાં આગળનું પગલું આરોપનામુંશીટના કાગળોના આધારે યોગ્ય રીતે આરોપનામું ઘડવાનું હોય છે. કેટલાક કેસોમાં ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળ મુક્તિ માટેની અરજીઓ દાખલ થાય છે અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે તેનો નિર્ણય થાય છે. હું જે કહેવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું તે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬નું મહત્વ છે.

૩૦. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં હું મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા રામનરેશ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ [ક્રિમિનલ રિવિઝન નં.૬૦૮/૨૦૧૬, તા.૧૪ જૂન, ૨૦૧૬ના રોજ નક્કી કરાયેલ]ના કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાનો સંદર્ભ લઈ શકું છું. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ફકરા

૨૦માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

“આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે ટ્રાયલ કોર્ટને મદદ કરવામાં પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિર્ણાયક ભૂમિકાને ક્યારેય પૂરતી રીતે રેખાંકિત કરી શકાય નહીં. સેન્ટર ફોર પબ્લિક ઇન્ટરેસ્ટ લિટિગેશન વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૨) ૩ એસ.સી.સી. ૧૧૭માં પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની ભૂમિકા અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતે અત્યંત પ્રશંસાત્મક શબ્દોમાં ચર્ચા કરી હતી અને પોતાના ચુકાદાના ફક્ત ૨૩માં ૧૮૫૫ની કિમિનલ લૉ રિવ્યૂમાંથી ખિટનના કિસમસ હમ્ફ્રીઝ નામના સિનિયર પ્રોસિક્યુટરનાં શબ્દો ઉદ્ધૃત કર્યા હતા, જેમાં વિદ્વાન પ્રોસિક્યુટરે પ્રોસિક્યુટરની ભૂમિકા અંગે કહ્યું હતું કે “પ્રોસિક્યુટરની રાજ્ય, આરોપી અને અદાલત પ્રત્યે ફરજ છે. પ્રોસિક્યુટર દરેક સમયે ન્યાયનો સેવક છે, ભલે તેને ભાગ્યે જ આ રીતે વર્ણવવામાં આવે. દોષિત ઠરાવવો એ પ્રોસિક્યુટિંગ કાઉન્સેલની ફરજ નથી અને કોઈ પ્રોસિક્યુટરે માત્ર સફળતા પ્રાપ્ત થયાના તથ્યથી ગૌરવ અથવા સંતોષ અનુભવવો પણ ન જોઈએ.” ફોજદારી ન્યાયપ્રશાસનની વિરોધાત્મક વ્યવસ્થામાં, ટ્રાયલ કોર્ટ માટે આરોપનામુંશીટમાંથી આરોપી વિરુદ્ધની સામગ્રી શોધી કાઢવાની ફરજ નથી, કારણ કે અદાલત નિષ્પક્ષ મધ્યસ્થ છે. કિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ આ કાર્ય વિશિષ્ટ રીતે પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર માટે અનામત રાખે છે અને તે નીચે મુજબ છે:

“૨૨૬. ફરિયાદપક્ષ માટે કેસ રજૂ કરવો. જ્યારે આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર થાય અથવા કલમ ૨૦૯ હેઠળ કેસ કમિટમેન્ટ કરવામાં આવ્યા બાદ અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવે ત્યારે પ્રોસિક્યુટર આરોપી સામે લાવવામાં આવેલા આરોપનામુંનું વર્ણન કરીને પોતાનો કેસ રજૂ કરશે અને આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે તે કયા પુરાવા દ્વારા આશા રાખે છે તે જણાવશે.”

ઉપરોક્ત કલમ ૨૨૬ની જોગવાઈઓ પ્રોસિક્યુટર માટે આરોપી સામેનો કેસ રજૂ કરવો ફરજિયાત બનાવે છે. આરોપી વિરુદ્ધના પુરાવા દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટને માર્ગદર્શન આપવું અને આરોપી વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડવા જોઈએ એવો પોતાનો મત રચવામાં અદાલતને મદદ કરવી તે પ્રોસિક્યુટરનું કાર્ય છે. પ્રોસિક્યુટર ટ્રાયલ કોર્ટને ન્યાય અપાવવામાં મદદ કરવા માટે હાજર હોય છે અને કોઈપણ રીતે માત્ર દોષિત ઠરાવવાનો હેતુ ધરાવતો નથી. જો પ્રોસિક્યુટરને ખાતરી થાય કે રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પ્રથમદર્શી કેસ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે તો તેણે તે મુજબ અદાલતને મદદ કરવી જોઈએ. પોલીસ દ્વારા દાખલ કરાયેલી આરોપનામુંશીટમાં જે કંઈ જણાવાયું છે તે જ તેનો કેસ છે એવી સ્થિતિ પ્રોસિક્યુટર લઈ શકે નહીં. તેના બદલે, કલમ ૨૨૬નો હુકમ એવો છે કે પ્રોસિક્યુટરે રેકૉર્ડ પરના એવા પુરાવા દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટને માર્ગદર્શન આપવું પડશે જેના આધારે તે આરોપીની દોષિતતા સ્થાપિત કરવા માગે

છે અને આ રીતે આરોપી વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડવા અંગે રેકૉર્ડ પરના પુરાવાના આધારે પોતાનો મત રચવામાં અદાલતને મદદ કરવી પડશે.”

૩૧. હાલના કેસની વાત કરીએ તો મારા મત મુજબ કોઈ હસ્તક્ષેપ જરૂરી નથી. ઉપર નોંધ્યું છે તેમ, સ્પેશિયલ જજે અત્યાર સુધીમાં ત્રેપન આરોપીઓ સામે આરોપનામું ઘડી દીધો છે, પરંતુ હાલના બે અરજદારો સામે હજી સુધી આરોપનામું ઘડી શક્યા નથી, કારણ કે એવું જણાય છે કે હાલના અરજદારો એક પછી એક અવરોધો ઊભા કરી રહ્યા છે. આંક ૧૫૫, ભલે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૬ હેઠળની અરજી તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી હોય, છતાં તેને મુક્તિ માટેની કલમ ૨૨૭ હેઠળની અરજી તરીકે પણ ગણવામાં આવી હતી અને સ્પેશિયલ જજે રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીનો યોગ્ય વિચાર કર્યા બાદ મારા મત મુજબ તેને યોગ્ય રીતે નામંજૂર કરી હતી. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે વાદગ્રસ્ત હુકમમાં ફરિયાદપક્ષના કેસની નોંધ લીધી છે કે હાલના બે અરજદારોએ બેંકના અધિકારીઓ સાથે મળીને ખોટા/બનાવટી દસ્તાવેજો તૈયાર કરીને કાલ્પનિક વ્યક્તિના નામે લોન મેળવી હતી. અદાલતે એ હકીકતની પણ નોંધ લીધી છે કે મોટા ભાગના આરોપીઓ સમાજના અત્યંત નીચલા વર્ગમાંથી આવે છે, કારણ કે તેમના નામે બેંકમાંથી છેતરપિંડીપૂર્વક લોન મેળવવામાં આવી હતી. અદાલતે સુવ્યવસ્થિત રીતે રચાયેલ કાવતરાની પણ નોંધ લીધી છે. હાલના બે અરજદારો પણ આ કાવતરાનો અભિન્ન ભાગ હોવાનો આક્ષેપ છે. સ્પેશિયલ જજે પહેલેથી જ ત્રેપન આરોપીઓ સામે આરોપનામું ઘડી દીધો હોવાથી, તે દર્શાવે છે કે અદાલતે

રેકૉર્ડનો અભ્યાસ કર્યો જ હશે અને ત્યારબાદ આરોપનામું ઘડ્યો હશે. સ્પેશિયલ જજે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની જોગવાઈઓની લાગુ પડતી અંગે અરજદારો તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલનો પણ વિચાર કર્યો. મારા મત મુજબ અદાલતે આવી દલીલ યોગ્ય રીતે નામંજૂર કરી, કારણ કે સહ-આરોપી એવા બેંક અધિકારીઓ સામે હાલના બે અરજદારો સાથે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળ કથિત ગુનાની ફરિયાદ ચલાવવામાં આવી રહી છે અને આરોપ છે કે તેમણે સાંઠગાંઠ અને મિલીભગતથી કાર્યવાહી કરી હતી.

૩૨. નિઃસંદેહ, આ તમામ પ્રથમદર્શી અવલોકનો છે અને આરોપી વ્યક્તિઓના દોષિત અથવા નિર્દોષ હોવાનો નિર્ણય કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટે કોઈ રીતે તેનાથી પ્રભાવિત થવું જોઈએ નહીં, કારણ કે દોષિતતા અથવા નિર્દોષતા ટ્રાયલ દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવનારા પુરાવાના આધારે નક્કી થશે.

૩૩. પી. વિજયન વિરુદ્ધ સ્ટેટ કેરળ [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ એસ.સી. ૬૬૩]માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૨૧. અગાઉ ચર્ચા કર્યા મુજબ, નવા કોડની કલમ ૨૨૭ જજને પ્રારંભિક તબક્કે જ આરોપીને મુક્ત કરવાની વિશેષ સત્તા આપે છે, જો રેકૉર્ડ અને દસ્તાવેજોનો વિચાર કર્યા બાદ તેને લાગે કે આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી આગળ ધપાવવા માટે “પૂરતું કારણ” નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે તબક્કે રેકૉર્ડ અને દસ્તાવેજોનો વિચાર કરવાનો તેનો હેતુ માત્ર એ નક્કી

કરવાનો છે કે આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી માટે પૂરતું કારણ છે કે નહીં. જો જજ એવા નિષ્કર્ષે આવે કે કાર્યવાહી આગળ વધારવા માટે પૂરતું કારણ છે તો તે કલમ ૨૨૮ હેઠળ આરોપનામું ઘડશે અને જો નહીં હોય તો આરોપીને મુક્ત કરશે. આ જોગવાઈ કોડમાં એટલા માટે દાખલ કરવામાં આવી હતી કે એવા કેસોમાં જાહેર સમયનો બગાડ ટાળી શકાય જેમાં પ્રથમદર્શી કેસ દર્શાવવામાં ન આવે અને આરોપીને ટાળી શકાય તેવી હેરાનગતિ અને ખર્ચથી બચાવી શકાય.

૨૨. હાલના કેસમાં, વિદ્વાન ટ્રાયલ જજે કલમ ૨૨૭ હેઠળ દાખલ કરાયેલી મુક્તિ અરજી નામંજૂર કરતાં વિગતવાર કારણો આપ્યા ન હોવા છતાં, તેમના હુકમ પરથી સ્પષ્ટ છે કે સંબંધિત સામગ્રીનો વિચાર કર્યા બાદ ભારતીય પીનલ કોડની કલમ ૩૦૨ સાથે વાંચી કલમ ૩૪ હેઠળના ગુનાનો આરોપનામું ઘડવામાં આવ્યો હતો અને તે કારણે તેમણે મુક્તિ અરજી ફગાવી હતી. ફરિયાદપક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલી સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કર્યા બાદ અને કેસની સંભાવનાનો વિચાર કર્યા બાદ, જજ અપીલકર્તા અને બીજા આરોપી વિરુદ્ધ પૂરતું કારણ અસ્તિત્વમાં હોવાનું માનતાં આરોપનામું ઘડ્યો હતો. ફરિયાદપક્ષ પાસે રહેલી સામગ્રી પૂરતી છે કે નહીં તે ટ્રાયલનો વિષય છે. આ તબક્કે એ દલીલ કરી શકાય નહીં કે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતું કારણ નથી અને મુક્તિ જ એકમાત્ર ઉપાય છે. વધુમાં, ટ્રાયલ દોષિત ઠરાવવાથી પૂર્ણ થશે કે નિર્દોષ

ઠરાવવાથી તે પણ અપ્રસ્તુત છે. આ તમામ સંબંધિત પાસાઓનો હાઇકોર્ટે સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કર્યો અને અપીલકર્તા-આરોપી નં.૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલી મુક્તિ અરજી નામંજૂર કરનાર ટ્રાયલ જજના હુકમને યોગ્ય રીતે સમર્થન આપ્યું. અમે સદર નિષ્કર્ષ સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત છીએ.”

૩૪. યોગેશ ઉર્ફે સચિન જગદીશ જોશી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર [એ.આઇ.આર. ૨૦૦૮ એસ.સી. ૨૯૯૧]માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૧૫. એ સુસ્થાપિત છે કે કલમમાં આવેલા “આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી માટે પૂરતું કારણ નથી” શબ્દો જજ દ્વારા કેસની હકીકતો પર ન્યાયિક મનનો ઉપયોગ કરીને ફરિયાદપક્ષે ટ્રાયલ માટે કેસ ઉભો કર્યો છે કે નહીં તે નક્કી કરવાની માગણી કરે છે. જોકે, આ હકીકતનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે જજ પાસે આરોપી વિરુદ્ધ પ્રથમદર્શી કેસ બન્યો છે કે નહીં તે શોધવાના મર્યાદિત હેતુ માટે સામગ્રીને છાંટવાની અને તેનું વજન કરવાની સત્તા છે. પ્રથમદર્શી કેસ નક્કી કરવાની કસોટી દરેક કેસની હકીકતો પર આધારિત છે અને આ સંદર્ભમાં સર્વત્ર લાગુ પડે એવો નિયમ ઘડવો ન તો શક્ય છે કે ન તો ઇચ્છનીય. જોકે, સામાન્ય રીતે જો બે દૃષ્ટિકોણ સમાન રીતે શક્ય હોય અને જજ સંતુષ્ટ હોય કે તેની સમક્ષ રજૂ કરાયેલા પુરાવા ગંભીર શંકાથી અલગ માત્ર શંકા ઊભી કરે છે, તો આરોપીને મુક્ત કરવાનો તે સંપૂર્ણ અધિકારી રહેશે. આ તબક્કે ટ્રાયલ દોષિત ઠરાવવાથી પૂર્ણ થશે કે

નહીં તે જોવાનું નથી. લાગુ કરવાનું વ્યાપક પરીક્ષણ એ છે કે જો રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીનું ખંડન ન થાય તો તેનાથી દોષિત ઠરાવવાની વાજબી સંભાવના ઊભી થાય છે કે નહીં. જુઓ: સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિરુદ્ધ રમેશસિંહ અને પ્રફુલ્લકુમાર સામલ (ઉપર મુજબ).”

૩૫. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિરુદ્ધ દેવેન્દ્ર નાથ પાંધિ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૫ એસ.સી. ૩૫૯]માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૮. કોડની કલમ ૨૨૭માં વપરાયેલ ‘કેસનો રેકૉર્ડ’ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ શું છે? જો કે કોડમાં ‘કેસ’ શબ્દની વ્યાખ્યા નથી પરંતુ કલમ ૨૦૯ આ શબ્દના અર્થઘટન પર પ્રકાશ પાડે છે. જ્યારે ગુનો સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા વિશિષ્ટ રીતે ચલાવવા યોગ્ય હોય ત્યારે કેસ સેશન્સ કોર્ટને કમિટ કરવા અંગેની કલમ ૨૦૯માં અન્ય બાબતો સાથે જોગવાઈ છે કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટને જણાય કે ગુનો સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા વિશિષ્ટ રીતે ચલાવવા યોગ્ય છે ત્યારે તે ‘કેસ’ સેશન્સ કોર્ટને કમિટ કરશે અને સદર કોર્ટને ‘કેસનો રેકૉર્ડ’ તથા પુરાવા તરીકે રજૂ કરવાના હોય એવા દસ્તાવેજો અને વસ્તુઓ, જો કોઈ હોય તો, મોકલશે અને કેસ સેશન્સ કોર્ટને કમિટ થયો હોવાની પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરને જાણ કરશે. સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૨૨૭માં કલ્પાયેલ કેસનો રેકૉર્ડ અને તેની સાથે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજો કલમ ૨૦૯માં ઉલ્લેખિત કેસ અને દસ્તાવેજોને લગતા છે. કલમ ૨૦૯ સાથે વાંચવામાં આવેલી કલમ ૨૨૭નો આ સાદો અર્થ છે. આરોપનામું

ઘડવાના તબક્કે આરોપીને કોઈ સામગ્રી અથવા દસ્તાવેજ દાખલ કરવાનો કોઈ અધિકાર કોડની કોઈ જોગવાઈ આપતી નથી. એવો અધિકાર માત્ર ટ્રાયલના તબક્કે આપવામાં આવે છે.

XXXXXX XXXXXXXX XXXXXXXXXXXX

૧૭. ઉપરોક્ત કાયદાકીય સ્થિતિના વિરુદ્ધ, આરોપી તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે આરોપીને પ્રારંભિક તબક્કે અખંડિત અને અચૂક તથા ઉત્તમ ગુણવત્તાવાળી સામગ્રી દાખલ કરીને મુક્તિ માગવાથી વંચિત કરતી પ્રક્રિયા ગેરકાયદેસર અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧નો ભંગ હશે, કારણ કે તેથી આરોપીને અનેક વર્ષો સુધી ટ્રાયલનો સામનો કરવો પડશે, જોકે જો તેને સામગ્રી રજૂ કરવાની અને અદાલત દ્વારા તેના અવલોકન કરવાની તક મળે તો તે મુક્ત થવા પાત્ર છે. દલીલ એવી છે કે કોડની કલમ ૨૨૭ અને ૨૩૮નું એવું અર્થઘટન, જે અદાલત સમક્ષ અખંડિત અને અચૂક તથા ઉત્તમ ગુણવત્તાવાળી સામગ્રી રજૂ કરીને પ્રારંભિક તબક્કે મુક્તિ મેળવવાના આરોપીના અધિકારને નકારે છે, તો એવી જોગવાઈઓને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૧ના અતિમર્યાદાભંગી જાહેર થવાનું જોખમ ઊભું થાય અને સદર જોગવાઈઓને અતિમર્યાદાભંગી જાહેર થવાથી બચાવવા માટે તેના પર એવું વાજબી અર્થઘટન મૂકવું જોઈએ જે આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે પોતાની નિર્દોષતા દર્શાવતી અખંડિત અને અચૂક સામગ્રી રજૂ કરવાનો આરોપીને

કેટલો પણ મર્યાદિત હોય એવો અધિકાર આપે.

૧૮. અમે ઉપરોક્ત દલીલ સ્વીકારી શકતા નથી. અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૧નો આધાર ખોટી રીતે લેવામાં આવ્યો છે. કોડની યોજના અને કલમ ૨૨૭ દાખલ કરવાનો તથા કલમો ૨૦૭ અને ૨૦૭(એ) કાઢી નાખવાનો હેતુ અગાઉ જ નોંધવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે રખડતી અને શોધખોળ પ્રકારની તપાસ માન્ય નથી. જો આરોપીની દલીલ સ્વીકારવામાં આવે તો આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે જ એક નાની ટ્રાયલ થઈ જશે. તે કોડના હેતુને નિષ્ફળ બનાવશે. એ સુસ્થાપિત છે કે આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે આરોપીની બચાવની દલીલ આગળ મૂકી શકાય નહીં. આરોપી તરફથી વિદ્વાન વકીલની દલીલ સ્વીકારવાનો અર્થ એવો થશે કે આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે આરોપીને પોતાનો બચાવ રજૂ કરવાની અને તે તબક્કે તેની તપાસ કરવાની મંજૂરી આપવી, જે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રની વિરુદ્ધ છે. ઉદાહરણ તરીકે, નોંધવું યોગ્ય છે કે આરોપી દ્વારા લેવામાં આવેલી અલાઈબીની દલીલ આરોપીની દલીલ સ્વીકારવામાં આવે તો આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે તપાસવી પડી શકે, છતાં સારો સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત એવો છે કે આરોપીને ટ્રાયલ દરમિયાન આવી દલીલના સમર્થનમાં પુરાવો રજૂ કરવો પડે છે. જો આરોપી તરફથી કરવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારીએ તો આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે આવી દલીલના પુરાવામાં આરોપીને સામગ્રી અને

દસ્તાવેજો રજૂ કરવાનો અધિકાર મળશે. આ આજથી સો વર્ષથી વધુ સમયથી સુસ્થાપિત કાયદાનો ક્યારેય હેતુ રહ્યો નથી. કલમ ૨૨૭માં પરિકલ્પિત આરોપીની દલીલો સાંભળવાની જોગવાઈને આ પ્રકાશમાં સમજવી જોઈએ. તેનો અર્થ માત્ર એટલો છે કે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા કેસના રેકૉર્ડ અને તેની સાથે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજો અંગે આરોપીની દલીલો સાંભળવી અને તેનાથી વધુ કંઈ નહીં. ‘આરોપીની દલીલો સાંભળવી’ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ આરોપીને સામગ્રી દાખલ કરવાની તક આપવી એવો કરી શકાય નહીં અને આ રીતે સુસ્થાપિત કાયદામાં ફેરફાર કરી શકાય નહીં. આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે આરોપીની દલીલો સાંભળવી પોલીસ દ્વારા રજૂ કરાયેલી સામગ્રી સુધી મર્યાદિત હોવી જોઈએ.”

૩૬. સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિરુદ્ધ રમેશસિંહ [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૨૦૧૮]માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૪. કોડની કલમ ૨૨૬ હેઠળ ફરિયાદપક્ષ માટે કેસ રજૂ કરતી વખતે પ્રોસિક્યુટરે આરોપી સામેના આરોપનામુંનું વર્ણન કરવું અને આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે તે કયા પુરાવા રજૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ રાખે છે તે જણાવવું પડે છે. ત્યારબાદ પ્રારંભિક તબક્કે અદાલતની ફરજ આવે છે કે તે કેસના રેકૉર્ડ અને તેની સાથે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોનો વિચાર કરે અને તે સંદર્ભમાં આરોપી તથા ફરિયાદપક્ષની દલીલો સાંભળે. ત્યારબાદ

જજે કોડની કલમ ૨૨૭ અથવા ૨૨૮ હેઠળ હુકમ પસાર કરવો પડે છે. જો “જજ માને કે આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતું કારણ નથી તો તે આરોપીને મુક્ત કરશે અને તે માટેના પોતાના કારણો નોંધશે”, એવી કલમ ૨૨૭ની ફરજિયાત જોગવાઈ છે. બીજી તરફ, જો “જજના મત મુજબ આરોપીએ એવો ગુનો કર્યો છે એમ માનવા માટે કારણ છે જે.....”

.....

(બી) માત્ર અદાલત દ્વારા ચલાવવા યોગ્ય હોય તો, કલમ ૨૨૮માં જોગવાઈ મુજબ તે આરોપી વિરુદ્ધ લેખિતમાં આરોપનામું ઘડશે. બંને જોગવાઈઓને સાથે-સાથે વાંચતાં, જેમ તેમને વાંચવી જરૂરી છે, સ્પષ્ટ થશે કે ટ્રાયલની શરૂઆતના અને પ્રારંભિક તબક્કે પ્રોસિક્યુટર જે પુરાવા રજૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ કરે છે તેની સત્યતા, વિશ્વસનીયતા અને અસરનું ઝીણવટપૂર્વક મૂલ્યાંકન કરવાનું નથી. આરોપીના સંભવિત બચાવને પણ કોઈ વજન આપવાનું નથી. ટ્રાયલના આ તબક્કે જો હકીકતો સાબિત થાય તો તે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે અસંગત હશે કે નહીં તે અંગે જજે વિગતવાર વિચાર કરીને સંવેદનશીલ તુલનાથી તેનું વજન કરવું ફરજિયાત નથી. આરોપીની દોષિતતા અથવા નિર્દોષતા અંગે અંતિમ નિષ્કર્ષ નોંધતાં પહેલાં લાગુ કરવાનું પરીક્ષણ અને ન્યાયનું ધોરણ કોડની કલમ ૨૨૭ અથવા ૨૨૮ હેઠળ બાબત નક્કી કરતી વખતેના તબક્કે

ચોક્કસપણે લાગુ કરવાનું નથી. આ તબક્કે અદાલતે એ જોવાનું નથી કે આરોપીને દોષિત ઠરાવવા માટે પૂરતું કારણ છે કે નહીં અથવા ટ્રાયલનું અંતિમ પરિણામ ચોક્કસપણે તેની દોષિતતામાં આવશે કે નહીં. જો બાબત માત્ર શંકાના ક્ષેત્રમાં જ રહે તો આરોપી વિરુદ્ધની તીવ્ર શંકા ટ્રાયલના અંતે તેની દોષિતતા સાબિત કરવાના પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી. પરંતુ પ્રારંભિક તબક્કે જો એવી તીવ્ર શંકા હોય જેના કારણે અદાલતને એવો વિચાર આવે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે એમ માનવા માટે કારણ છે તો આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતું કારણ નથી એવું કહેવાનું અદાલત માટે ખુદ્દું નથી. પ્રારંભિક તબક્કે આરોપીની દોષિતતા અંગે કરવાનું અનુમાન ફાન્સમાં ફોજદારી કેસોના ટ્રાયલને નિયંત્રિત કરતા કાયદાના અર્થમાં નથી, જ્યાં વિરુદ્ધ સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી આરોપીને દોષિત માનવામાં આવે છે. પરંતુ તે માત્ર આ નક્કી કરવા માટે છે કે પ્રથમદર્શી રીતે અદાલતે ટ્રાયલ આગળ ચલાવવી જોઈએ કે નહીં. આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે પ્રોસિક્યુટર જે પુરાવા રજૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ કરે છે તે જો તેની સામે પડકારવામાં આવે તે પહેલાં કોસ-એક્ઝામિનેશન અથવા બચાવના પુરાવાથી ખંડિત થાય તે પહેલાં તેને સંપૂર્ણ સ્વીકારી લેવામાં આવે તો પણ આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાનું બતાવી ન શકે, તો ટ્રાયલ આગળ ધપાવવા માટે પૂરતું કારણ રહેશે નહીં. એક નિષ્કર્ષ કે બીજામાં શું લઈ જશે તે દર્શાવતી પરિસ્થિતિઓની સંપૂર્ણ ચાટી આપવી ન તો શક્ય છે ન તો ઈચ્છનીય. કાયદાનો તફાવત દર્શાવવા

માટે આપણે માત્ર એક વધુ ઉદાહરણ આપી શકીએ. જો ટ્રાયલના અંતે આરોપીની દોષિતતા અથવા નિર્દોષતા અંગેનું ત્રાજપું લગભગ સમાન હોય તો શંકાના લાભના સિદ્ધાંત પર કેસ નિર્દોષતામાં પૂર્ણ થવો જોઈએ. પરંતુ બીજી તરફ જો કલમ ૨૨૭ અથવા ૨૨૮ હેઠળ હુકમ કરવાનો પ્રારંભિક તબક્કે સ્થિતિ આવી હોય તો સામાન્ય રીતે કરવાનું હુકમ કલમ ૨૨૮ હેઠળનું અને નહીં કે કલમ ૨૨૭ હેઠળનું હશે.”

૩૭. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ પ્રફુલ્લકુમાર સામલ અને અન્ય [(૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૪ અને એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ સુપ્રીમ કોર્ટ ૩૭૬]માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે ટ્રાયલ કોર્ટે પુરાવાને માત્ર એટલા મર્યાદિત હેતુ માટે છાંટવા અને તેનું વજન કરવા જોઈએ કે આરોપી વિરુદ્ધ પ્રથમદર્શી કેસ અસ્તિત્વમાં છે એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય અને જો રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી આરોપી વિરુદ્ધ માત્ર “કેટલીક શંકા” ઊભી કરે અને “ગંભીર શંકા” ન ઊભી કરે, જે આરોપનામું ઘડવાનું કારણ બને, તો આરોપીને મુક્ત કરવાનો ટ્રાયલ કોર્ટ પોતાના અધિકારમાં સંપૂર્ણપણે હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે એ પણ ચેતવણી આપી હતી કે શંકાની પ્રકૃતિ પણ દરેક કેસની હકીકતો પર આધારિત રહેશે અને દરેક કેસમાં લાગુ પડે એવો કોઈ સર્વત્ર નિયમ નથી. સૌથી મહત્વની બાબત એ છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટમાં જવાબદારીની ભાવના જગાડવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને સમજાવ્યું હતું કે ટ્રાયલ કોર્ટે પોતાને ક્યારેય “પોસ્ટ ઓફિસ અથવા ફરિયાદપક્ષનું મુખપત્ર” માનવું જોઈએ નહીં. અહીં ભાર

સ્પષ્ટ છે. પોલીસ દ્વારા આરોપનામુંશીટ દાખલ કરવામાં આવે તે માત્ર હકીકતથી ટ્રાયલ કોર્ટને આરોપનામું ઘડવાનો અધિકાર મળતો નથી. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમો ૨૨૭ અને ૨૨૮ સેશન્સ કોર્ટ માટે કેસના રેકૉર્ડ અને તેની સાથે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોનો વિચાર કરવો અને ત્યારબાદ આરોપી તથા ફરિયાદપક્ષને સાંભળીને આરોપી સામે ગુના માટે આરોપનામું ઘડવો કે તેને મુક્ત કરવો તે નક્કી કરવું ફરજિયાત બનાવે છે. તેવી જ રીતે પ્રથમ વર્ગના જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટની કલમો ૨૩૯ અને ૨૪૦ હેઠળની ફરજ છે. જોકે, જો અદાલત આરોપીને મુક્ત કરવા તરફ ઝૂકે, પછી તે કલમ ૨૨૭ હેઠળની સેશન્સ કોર્ટ હોય અથવા ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૩૯ હેઠળનો મેજિસ્ટ્રેટ હોય, તો એવો હુકમ પસાર કરતી અદાલતે તે માટેના કારણો નોંધવા જોઈએ. કલમ ૨૨૮ અથવા ૨૪૦ હેઠળ આરોપનામું ઘડતી વખતે એવા કારણો આપવાના નથી; ત્યાં ટ્રાયલ કોર્ટ માત્ર એટલું જ ઉલ્લેખવાનું છે કે તેના મત મુજબ આરોપનામું ઘડવા માટે પૂરતી સામગ્રી અસ્તિત્વમાં છે.

૩૮. ઉપરોક્ત સ્થિતિની સર્વોચ્ચ અદાલતની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે ક્રાંતિ ભદ્ર શાહ પિરુદ્દ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ [(૨૦૦૦) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨]માં તપાસ કરી હતી, જેમાં ફકરા ૮માં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

“અમે નિર્દેશ કરવા માગીએ છીએ કે જો ટ્રાયલ કોર્ટ આરોપનામું ઘડવાનું નક્કી કરે તો તે કેમ આરોપનામું ઘડવાનું પસંદ કરે છે તેના કારણો દર્શાવતો હુકમ પસાર કરવો કાયદેસર રીતે જરૂરી નથી. આરોપનામું ઘડવો

પોતે જ પ્રથમદર્શી હુકમ છે કે ટ્રાયલ જજે પોલીસ રિપોર્ટ અને અન્ય દસ્તાવેજોનો વિચાર કર્યા બાદ અને બંને પક્ષોને સાંભળ્યા બાદ એવો મત રચ્યો છે કે આરોપીએ સંબંધિત ગુનો કર્યો છે એમ માનવા માટે કારણ છે.”

કાંતિ ભદ્ર શાહના કેસનો સંદર્ભ સર્વોચ્ચ અદાલતની બીજી બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે લાલુ પ્રસાદ યાદવ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ બિહાર [(૨૦૦૭) ૧ એસ.સી.સી. ૪૯]માં આપ્યો હતો, જેમાં ફકરા ૧૫માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું:

“કાંતિ ભદ્ર શાહ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ, [(૨૦૦૦) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨ : ૨૦૦૦ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૩૦૩]માં ફરી આ પ્રશ્નની તપાસ કરવામાં આવી હતી. તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીની મુક્તિનો હુકમ પસાર થાય તે ક્ષણે કારણો નોંધવા ફરજિયાત છે. પરંતુ આરોપનામું ઘડવા માટે અદાલતે એવો મત રચ્યો જરૂરી છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે એમ માનવા માટે કારણ છે. આરોપીને મુક્ત કરવાની બાબતમાં કોડની કલમો ૨૨૭, ૨૩૯ અને ૨૪૫માં ‘કારણો’ શબ્દપ્રયોગ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે વપરાયેલ શબ્દપ્રયોગ ‘મત’ છે. તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે. આરોપનામું ઘડવામાં આવે ત્યારે કારણો નોંધવામાં આવે તો ટ્રાયલ માટે મૂકવામાં આવેલા આરોપીના કેસને પૂર્વગ્રહ થઈ શકે તેવી સંભાવના રહે છે.”

ઉપરોક્ત પરથી સ્પષ્ટ છે કે આરોપીને મુક્ત કરવામાં આવે ત્યારે જ ટ્રાયલ કોર્ટ કારણો નોંધવા માટે બંધાયેલ છે. પરંતુ જ્યાં ટ્રાયલ કોર્ટ પ્રથમદર્શી કેસના અસ્તિત્વ અંગે મત રચ્યા બાદ આરોપનામું ઘડે ત્યાં ટ્રાયલ કોર્ટે કોઈ કારણો આપવાના નથી.

૩૯. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ સોમનાથ થાપા [(૧૯૯૬) ૪ એસ.સી.સી. ૬૫૯]માં સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે, ૧૯૯૩ના બોમ્બે બ્લાસ્ટ કેસમાં ટાડા સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા કેટલાક આરોપીઓ વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડવાના હુકમની કાયદેસરતા અંગે વિચારણા કરતા ફકરા ૩૫મા નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

“કાયદાકીય પ્રશ્નની તપાસ કર્યા બાદ હવે આપણે દરેક અપીલકર્તાની હકીકતો તરફ વળીએ અને નક્કી કરીએ કે તેના વિરુદ્ધ પ્રથમદર્શી કેસ અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં, જેના કારણે જેમ હુકમ આપવામાં આવ્યો છે તેમ આરોપનામું ઘડવો જરૂરી બને છે. આ કસરત શરૂ કરતાં પહેલાં એ નિર્દેશ કરવો યોગ્ય છે કે વિદ્વાન નિયુક્ત અદાલતે વાદગ્રસ્ત ચુકાદામાં આરોપનામું ઘડાયેલા આરોપીઓ વિરુદ્ધ ફરિયાદપક્ષના કેસના ગુણદોષની તપાસ કરવાને બદલે ૨૬ આરોપીઓને કેમ મુક્ત કર્યા તેના કારણો આપ્યા છે. તેથી તમામ આરોપીઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલો દ્વારા આ ફરિયાદ કરવામાં આવી છે કે આ કાયદેસર અભિગમ ન હતો.

અમને આ ફરિયાદમાં બળ જણાય છે, કારણ કે વાદગ્રસ્ત હુકમમાં દર્શાવવું જોઈતું હતું કે નિયુક્ત અદાલતે આરોપનામું ઘડાયેલા આરોપીઓ વિરુદ્ધ રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી પર પોતાનો ન્યાયિક મનનો ઉપયોગ કર્યો હતો. આરોપનામું ઘડવાથી સંબંધિત વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા પર નોંધપાત્ર અસર થાય છે, તેથી આ જરૂરી હતું. કેસમાં આરોપીઓની સંખ્યા મોટી હોવાથી અને આરોપનામું ઘડાયેલા આરોપીઓની સંખ્યા પણ મોટી હોવાથી, નીચેની અદાલતે પોતાના પસંદ કરેલા અભિગમને અપનાવ્યો હોય શકે. પરંતુ અમને એવું કરવું યોગ્ય લાગતું નથી. કોઈ પણ સંજોગોમાં, હવે ફરિયાદપક્ષે દરેક અપીલકર્તા વિરુદ્ધ નિયુક્ત અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી તમામ સામગ્રી વિશે અમને માહિતગાર કર્યા છે, તેથી આવી સામગ્રીના આધારે આરોપનામુંનો કેસ વાજબી રીતે અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તેની તપાસ કરવાનું અમે પ્રસ્તાવિત કરીએ છીએ. અમે દરેક અપીલકર્તા માટે અલગથી તે કરીશું.” ઉપરોક્ત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે, (એ) ટ્રાયલ કોર્ટે રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી પર પોતાનો ન્યાયિક મનનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને (બી) આરોપનામું ઘડવાથી સંબંધિત વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા પર નોંધપાત્ર અસર થાય છે.

૪૦. ઉપરોક્ત પરથી સ્પષ્ટ છે કે આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે ટ્રાયલ કોર્ટે “રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી પર ન્યાયિક મનનો ઉપયોગ” કરવો પડે છે, જેમ

કે સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિરુદ્ધ સોમનાથ થાપાના કેસ [એ.આઇ.આર. ૧૯૯૬ એસ.સી. ૧૭૪૪]માં ફરજિયાત કર્યું છે.

૪૧. તેથી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આરોપનામું ઘડવાના હુકમ સામે રિવિઝનમાં બેઠેલી ઉચ્ચ અદાલત અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની દેખરેખી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી હાઇકોર્ટ, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા “રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી પર ન્યાયિક મનનો ઉપયોગ” કરવામાં આવ્યો છે કે નહીં તે કેવી રીતે જાણી શકે, જ્યારે ક્રાંતિ ભદ્ર શાહના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે આરોપનામું ઘડતી વખતે કોઈ કારણો આપવાની જરૂર નથી? મારા મત મુજબ તેનો જવાબ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૮(૧)માં રહેલો છે, જે નીચે મુજબ છે:

“૨૨૮. આરોપનામું ઘડવો. (૧) જો, ઉપરોક્ત મુજબની વિચારણા અને સુનાવણી બાદ, જજના મત મુજબ એવું માનવા માટે કારણ છે કે આરોપીએ એવો ગુનો કર્યો છે જે

(એ)

(બી)

(૨) ”

ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૨૮(૧) ટ્રાયલ કોર્ટ માટે “આરોપીએ ગુનો કર્યો છે એમ માનવા માટે કારણ છે” એવો “મત” રચવો આવશ્યક બનાવે છે. ‘મત’ શબ્દનો શબ્દકોશીય અર્થ “કોઈ વ્યક્તિ અથવા વસ્તુ વિશેની લાગણીઓ અથવા વિચારો, હકીકત નહીં” એવો છે (ઓક્સફોર્ડ એડવાન્સ્ડ લર્નર્સ ડિક્શનરી). કોઈ ચોક્કસ હકીકતો અથવા સંજોગોના અસ્તિત્વના “આધાર” પર મત રચાય છે. બીજી તરફ “કારણ” શબ્દની વ્યાખ્યા “કોઈ ઘટના અથવા કોઈ વ્યક્તિએ કરેલી બાબતનું કારણ અથવા તેનું સમાધાન” તરીકે કરવામાં આવી છે (ઓક્સફોર્ડ એડવાન્સ્ડ લર્નર્સ ડિક્શનરી). કાંતિ ભદ્ર શાહના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે માત્ર “કારણ” આપવાનું અનાવશ્યક ગણાવ્યું છે, જ્યાં ટ્રાયલ કોર્ટ આરોપી વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડે છે. તેથી કલમ ૨૨૮(૧)ના અર્થમાં “મત” ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા માત્ર રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના “આધાર” પર જ રચી શકાય. તેથી આરોપી વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડવાને યોગ્ય ઠેરવતો મત જે “આધાર” પર રચાયો છે તે ટ્રાયલ કોર્ટે સંક્ષેપમાં જણાવવો સંપૂર્ણપણે આવશ્યક છે. આ વિગતવાર અથવા અન્યથા “કારણો” આપ્યા વિના કરી શકાય છે અને રેકૉર્ડ પરના પુરાવાનો તેના વિષયવસ્તુની કોઈ વિગત આપ્યા વિના માત્ર સંદર્ભ આપવો પૂરતો રહેશે. સાક્ષીઓના નિવેદનોનો સંદર્ભ માત્ર સાક્ષીના નામથી આપી શકાય છે, નિવેદનની વિષયવસ્તુ અથવા તે પ્રથમદર્શી રીતે આરોપીને કેવી રીતે સંડોવે છે તેની ચર્ચા કર્યા વિના. આ રીતે, આરોપનામું ઘડવાના હુકમ સામે જ્યારે

રિવિઝનમાં બેઠેલી ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકાર કરવામાં આવે ત્યારે તે ઓછામાં ઓછું ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઉલ્લેખિત સામગ્રી તરફ સંદર્ભ લઈ શકશે અને મૂલ્યાંકન કરી શકશે કે તે સામગ્રી ખરેખર આરોપી વિરુદ્ધ કેસ દર્શાવે છે કે નહીં. આમ, આરોપનામું ઘડવાના તબક્કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલા “મત”નો “આધાર” સંક્ષેપમાં દર્શાવવાથી કાંતિ ભદ્ર શાહ અને સોમનાથ થાપાના કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓનું પાલન સુનિશ્ચિત થશે. જુઓ: રામનરેશ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ, ક્રિમિનલ રિવિઝન નં.૬૦૮, તા.૧૪ જૂન, ૨૦૧૬ના રોજ નક્કી કરાયેલ.

૪૨. ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, આ અરજી નિષ્ફળ જાય છે અને આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૪૩. ટ્રાયલ કોર્ટ હવે કાયદા અનુસાર હાલના અરજદારો વિરુદ્ધ આરોપનામું ઘડવા માટે આગળની કાર્યવાહી કરશે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તી)

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.